

PROCES FORMOVÁNÍ A NASAZENÍ LEGIONU ČECHŮ A SLOVÁKŮ V POLSKU V ROCE 1939

TOMÁŠ ŘEPA

The study focuses on process of forming and deployment the legion Czechs and Slovaks in Poland 1939. This process was a kind of foreshadowing the further formation of organized foreign resistance and the struggle for the restoration of Czechoslovak statehood. Under pressure from the danger of German aggression, the Polish government finally agreed to build Czechoslovak troops in Poland. The important date is especially May 3, 1939, when members of the military group took an oath.

Keywords: The Czechoslovak Legion, Poland 1939, Second World War, foreign resistance, Czechoslovakian soldiers, Czechs and Slovaks, Legion

Úvodem

Meziválečného Československa se pohnuté události vedoucí k dosud největšímu válečnému konfliktu v lidských dějinách dotkly již v září a říjnu 1938 odstoupením Sudet na základě Mnichovské dohody a především 15. března 1939, kdy byl zbytek okleštěného Československa obsazen německými jednotkami a Slovensko vyhlásilo svůj vlastní stát. Okamžitě po zániku československé státnosti, která vydržela pouhých 20 let, se zvedla vlna odporu proti okupaci. Mnoho občanů nově zřízeného protektorátu Čechy a Morava, kterými se stali proti své vůli, se chtělo po vzoru prvního legionářského odboje během první světové války zapojit do dalšího boje za obnovu československé státnosti.

Masarykovská tradice prosperujícího demokratického státu uprostřed rozbourené Evropy (byť s problémy vyplývajícími ze soužití vícero národů a různě rozvinutými částmi území) v myslích mnohých nezanikla a zapustila hluboké kořeny. Řada nespokojených tak stála před dilematem, jak na překotný vývoj dále reagovat, mnozí zvolili riskantní rozhodnutí v podobě odchodu do zahraničí, čekala je nejistá budoucnost, mnohá úskalí, bojová vystoupení a nemálo z nich přitom zaplatilo cenu nejvyšší. I proto je důležité si počátky československého zahraničního odboje za druhé světové války připomínat, uvádět i konkrétní životní osudy a širší okolnosti, za kterých k jeho formování docházelo, což je také primárním cílem této přehledové studie založené na přímé metodě. Práce popisuje postupný vývoj událostí se zaměřením na nejdůležitější momenty v procesu formování a nasazení vojenských jednotek v Polsku, vychází především ze souhrnné literatury k tématu a z prací, které jsou věnovány osudům konkrétních jednotlivců s přihlédnutím ke každodennosti v životě formujícího se vojenského útvaru. Výzkum se přitom zaměřuje především na pěší vojsko, okrajově zmiňuje i činnost československých pilotů v polských službách. Na doplnění je využito i archivní pramen z fondu Polský legion z Vojenského historického archivu v Praze.

Tradice ozbrojených sil současné Armády České republiky na tuto kapitolu odboje v předvečer a z úvodu druhé světové války v Polsku také navazuje. Svobodné a demokratické směřování státu rozhodně není samozřejmostí a jen na základě dobrovolného rozhodnutí mnoha jednotlivců se nakonec v zahraničí mohly zorganizovat první ozbrojené jednotky, které zasáhly do bojů druhé světové války jak na západě, tak na východě. Ze zformování legionu Čechů a Slováků v Polsku v roce 1939 vychází obě větve zahraničního odboje v letech 1939–1945.

Co se týká dosavadního stavu bádání k tématu formování československého odboje v Polsku, je mu věnována řada prací, byť soustředěných především na počátky samotného procesu formování¹ československých jednotek a jejich politického zadání než na samotné československo-polské vojenské kontakty a vztahy. V tomto ohledu je průlomová až práce Jiřího Friedla *Na jedné frontě: vztahy československé a polské armády za druhé světové války* z roku 2005.² Procesu zapojení československých vyslanectví a konzulátů do formování odboje v Polsku a celkově československo-polským vztahům se věnoval Jan Němeček v několika pracích, stěžejní je především *Od spojení k roztržce: vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945* z roku 2003.³ K dispozici je také řada přehledových či konkrétněji zaměřených prací jak staršího⁴, tak novějšího⁵ data. Jedním z posledních přehledových zpracování problematiky je pojednání Dariusze Dąbrowského *Powstanie i organizacja Legionu Czechów i Słowaków w Polsce w 1939 roku* z roku 2019.⁶

Formování zahraničního odboje

Zahraniční vojsko, kromě území Francie, kde na podzim 1939 získala československá vojenská správa právo provádět všeobecnou mobilizaci československých občanů, bylo ve své podstatě vojskem dobrovolnickým, což se především týkalo „ideového jádra“ jednotek, tedy uprchlíků „z domova“, kteří odcházeli za hranice přímo s myšlenkou boje za obnovu republiky.⁷

¹ Přehled základních dokumentů k tématu zpracovala NÝVLTOVÁ, D.: *Legion Čechů a Slováků v Polsku r. 1939*. Historie a vojenství 15, 1966, č. 1, s. 98–118.

² FRIEDL, J.: *Na jedné frontě: vztahy československé a polské armády (Polskie Siły Zbrojne) za druhé světové války*. Praha 2005.

³ NĚMEČEK, J.: *Od spojení k roztržce: [vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945]*. Praha 2003.

⁴ Poplatná komunistické ideologii, ale zpracovaná na základě rozsáhlého výzkumu archivních pramenů je např. práce KRÉN, J.: *Do emigrace: buržoazní zahraniční odboj 1938–1939*. Praha 1963; dále k tématu viz BROD, T. – ČEJKA, E.: *Na západní frontě: historie československých vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války*. Praha 1965, s. 63–89; obdobně přehledově k tématu viz RICHTER, K.: *Československý vojenský odboj v Polsku 1939*. Praha 1989; obdobně přehledově k tématu viz ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západě (1939–1945)*. Praha 1997, s. 72–109; ohledně tématu československo-polské vojenské zpravodajské spolupráce GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: *Československo-polské vojenské zpravodajské styky na jaře a v létě roku 1939*. Historie a vojenství 41, 1992, č. 3, s. 66–94.

⁵ Po roce 2000 kromě zmiňovaných např. tyto autoři: VÁŇA, J. – RAIL, J.: *Českoslovenští letci v polské obranné válce 1939*. Praha 2003; dále EMMERT, F.: *Československý zahraniční odboj za 2. světové války na západě*. Brno 2012; ohledně tématu utrpených ztrát v polské kampani PLACHÝ, J. – PEJČOCH, I.: *Zemřeli na Západě: ztráty československé pozemní zahraniční armády v Polsku, Francii, na Středním východě a ve Velké Británii v letech 1939–1945*. Praha 2012, s. 7–14.

⁶ DĄBROWSKI, D.: *Powstanie i organizacja Legionu Czechów i Słowaków w Polsce w 1939 roku*. In: Syrný, M. (ed.): *1939 – Rok zlomu*. Banská Bystrica 2019, s. 87–100.

⁷ MARŠÁLEK, Z.: „Česká“ nebo „československá“ armáda? Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945. Praha 2017, s. 61.

Dle názoru historiků Čapka a Vondráška byl český odboj zpočátku jednotný z hlediska všeobecného cíle v opětovném získání státnosti a až do září 1939 existovaly styčné plochy i mezi komunisty a dalšími odbojovými organizacemi. Je však třeba uvést, že realita byla mnohem složitější a zejména vůči Benešovi a jeho představám o fungování odboje stálo hned několik postav s odlišným pohledem. V Polsku zejména generál Lev Prchala⁸, který měl jinak značný podíl na vzniku československých vojenských jednotek v Polsku. Postupně i vzhledem k mezinárodněpolitickým faktorům tak začalo docházet k diferenciacím ohledně názorů na poválečné Československo, což se bezprostředně odrazilo i v rozpracovávaných koncepcích.⁹

Střeženou hranici na Ostravsku překročilo v období od března do srpna 1939 několik tisíc Čechoslováků. V individuálních případech došlo k útěku i leteckou cestou, nejznámější je útěk osmi slovenských letců z Piešťan do Polska.¹⁰ Po německém útoku na Polsko však byla tato cesta uzavřena. V té době již fungovala také balkánská trasa vytvořená za pomoci československých zastupitelských úřadů a zpravodajců. Vedla přes Slovensko a Maďarsko do Jugoslávie a odtud dál přes Řecko a Turecko do libanonského Bejrútu a z něj lodí do Francie. Tuto trasu přerušila v dubnu 1941 německá invaze do Jugoslávie a Řecka. Odchody vojáků a dobrovolníků začaly spontánně (bez podnětu ze zahraničí) už krátce po 15. březnu 1939. Mezi prvními, kteří začali odcházet, bylo i určité množství letců.¹¹

Cest, kterými se bylo možno dostat do zahraničí, připadalo v úvahu více. Velká část těch, kteří byli odhodláni vstoupit do československého vojska, odcházela ale zejména do Polska. Důvody byly v prvé řadě geografické. Do Polska postupně přišlo na 2 300 vojenských osob. Polská vláda neměla o naše vojáky zájem, proto značná část z nich musela odejít do Francie. Ve Francii již v létě 1939 vzniklo československé vojenské vedení (od 2. srpna 1939 Československá vojenská kancelář v Paříži). Na území Francie v době míru zákony neumožňovaly vytváření cizích vojenských jednotek, což vedlo ke vstupu do Cizinecké legie (*Légion étrangère*).¹²

⁸ Lev Prchala byl v roce 1916 zajat na východní frontě a vstoupil do československých legií, kde se opakovaně vyznamenal jak v boji proti německé císařské armádě, tak proti Rudé armádě a dosáhl hodnosti plukovníka. Do vlasti se vrátil v roce 1920 a působil na několika velitelských pozicích. V roce 1936 byl jmenován již do hodnosti armádního generála. V období mnichovské krize velel 4. armádě s úkolem bránit jižní Moravu. Ostře nesouhlasil s odstoupením Sudet a dostal se kvůli tomu i do konfliktu s Edvardem Benešem, jejichž vztahy už poté nikdy nebyly na dobré úrovni. Generál Prchala byl poté ještě jmenován vojenským velitelem na Podkarpatské Rusi a z této pozice i členem místní vlády, 15. března 1939 nařídil vojenský zásah proti útočící maďarské armádě i proti předchozímu povstání Karpatské Siče, které bylo rychle potlačeno. Československá armáda se po tři dny (na některých místech i déle) statečně bránila maďarské přesile a poté spořádaně ustoupila. Po obsazení Podkarpatské Rusi Prchala odešel do Protektorátu, odkud uprchl do Polska, hranice přitom překročil s vědomím polských politiků a bylo mu to umožněno i pro jeho propolské postoje. Zde organizoval formující se československé vojenské jednotky a oficiálně velel Legionu Čechů a Slováků, byť přímo u jednotek působil spíše Ludvík Svoboda. 17. září 1939 odjel do Francie, později byl nucen emigrovat do Velké Británie. V exilu patřil mezi výrazné odpůrce politiky Edvarda Beneše, který jej také v říjnu 1940 postavil mimo vojenskou službu. Podrobněji viz TOMAŠ, J.: *Český biografický slovník 20. století. Díl 2. K-P*. Praha 1999, s. 627.

⁹ ČAPEK, J. – VONDRÁŠEK, V.: *Bojovali za Československo: příběh bratrů Bernasových v čs. odboji*. Brno 2016, s. 95.

¹⁰ Podrobněji k tématu viz VÁŇA, J. – RAIL, J.: c. d., s. 21–25; obdobně RAJLICH, J.: *Josef František: pokus o pravdivý příběh československého stíhače*. Cheb 2010, s. 80; obdobně TOMASZEWSKI, J.: *Czechoslowacka emigracja polityczna w dokumentach polskiej służby zagranicznej z roku 1939*. Teki Archiwalne 20, 1987, s. 145–178; obdobně FRIEDL, J.: c. d., s. 48.

¹¹ EMMERT, F.: c. d., s. 21–22.

¹² PAVLICA, T.: *Československý vojenský odboj na Západě v letech druhé světové války. Část 2 – Pozemní vojska*. Olava 1990, s. 1.

Odhody občanů bývalého Československa pokračovaly dál i proto, že jediným státem, se kterým sousedily české země (v té době už ve svém protektorátním zřízení) a který současně nebyl přímým spojencem Německa, bylo totiž právě Polsko. Místem přechodu se tak stalo území Těšínska, respektive Slovensko; českoslovenští uprchlíci totiž využívali skutečnosti, že hornatá krajina na pomezí Slezska, Polska a Slovenska, bránila souvislé kontrole státních hranic.¹³

Poměr polské veřejnosti k Československu v prvních týdnech po okupaci byl charakterizován soucitem „smíšeným s lehkým pohrdáním k národu, který se nezmohl ani na sebemenší odpor, jehož vedoucí lidé zdánlivě sklonili hlavy pod cizí jařmo.“¹⁴ Při různých situacích však postupně bylo možné pozorovat postupný nárůst sympatií. I polský tisk přinášel postupně stále častěji články vyjadřující sympatie k Československu.¹⁵

Polská vláda neměla zpočátku sebemenší zájem pomoci československé vojenské akci v Polsku. A navíc se obávala silného Hitlerova Německa, s nímž ho pojila smlouva o neútočení. Proto Varšava neučinila nic ve prospěch československého vyslanectví, které mělo přejít do německých rukou. Velvyslanec Juraj Slávik se už 17. března vzdal svého úřadu, vydal ambasádu Němcům a odjel z polské metropole. O tři dny později se však po určitých peripetiích podařilo budovu vyslanectví přeci jen znovu převzít pod československou správu.¹⁶

Jediným československým konzulátem v Polsku, který okamžitě a bezezbytku odmítl německé požadavky na předání, rozhodl se nerespektovat pokyny pražského ministerstva zahraničí a pokračoval nepřerušeně ve své činnosti, byl konzulát v Krakově.¹⁷ Tamní přednosta Vladimír Znojemský zaslal dopis Benešovi, jímž se dával k dispozici pro potřeby zahraniční akce.¹⁸ To byl také hlavní důvod, proč právě v Krakově vznikla vojenská skupina a hlavní proud protektorátních uprchlíků směřoval právě sem. Emigrace do Polska se dá rozdělit na vojenskou, ekonomickou a politickou.¹⁹

Důležitým místem pro formování československého odboje v Polsku bylo také město Katovice, a to především jakožto cíl politické a ekonomické emigrace. Prvním z příšlých vojáků, který v Katovicích pojal myšlenku organizovat československé vojáky – emigranty, na území Polska, byl podporučík dělostřelectva Rudolf Slíva z dělostřeleckého pluku 8, který překročil hranice 7. dubna 1939. Slíva začal kolem sebe seskupovat bývalé československé vojáky, tajně je sepisoval a po příchodu poručíka dělostřelectva Josefa Kalety, který překročil hranice 13. dubna 1939, se kterým se dohodli na spolupráci, si rozdělili práci. Slíva zůstal v Katovicích a Kaleta odjel do Krakova, aby společně z československé emigrace vybírali další bývalé československé vojáky, z nichž by byla vytvořena československá vojenská jednotka. Za důležitou je potřeba označit schůzi svolanou podporučíkem Slívou 20. dubna 1939 do restaurace domu Povstalců v Katovicích, kde byl pořizen soupis všech těch, kteří chtěli vstoupit do československé zahraniční armády. Slíva se pak usadil na britském vicekonzulátě v Katovicích jako pozorovatel.²⁰

¹³ ČEJKA, E.: c. d., s. 74.

¹⁴ NĚMEČEK, J.: *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940: (16. březen 1939–15. červen 1940)*. In: NĚMEČEK, J. (ed.): *Dokumenty československé zahraniční politiky*. Praha 2002, dokument č. 17, s. 74.

¹⁵ FRIEDL, J.: c. d., s. 62.

¹⁶ ČEJKA, E.: c. d., s. 74.

¹⁷ Podrobně k dění na konzulátu, které předcházelo rozhodnutí vytvořit Vojenskou skupinu, viz FRIEDL, J.: c. d., s. 55–56.

¹⁸ NĚMEČEK, J.: *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha 2008, s. 281.

¹⁹ Detailně k důvodům a způsobům samotné realizace přechodu hranic v roce 1939 do Polska viz FRIEDL, J.: c. d., s. 42–70.

²⁰ Vojenský historický archiv (dále jen VHA), f. Polský legion 1939–1941, Deník Polského legionu 15. 3. – 17. 9. 1939, inv. č. 1, sign. (1/1), sv. 1, kart. 1, s. 2.

Kromě letců odcházeli přes Polsko a později přes Balkán také důstojníci ostatních druhů zbraní, generálové, politici, zkušení legionáři z první světové války, a především mladí muži, kteří chtěli vstoupit do československé zahraniční armády, i když mnozí z nich ani nestihli absolvovat základní vojenskou službu. Československá zahraniční armáda přitom až do září 1939 vůbec neexistovala a kolem jejího případného vzniku panovala velká nejistota. Po polské a balkánské trase opustilo v letech 1939 až 1941 protektorát kolem pěti tisíc dobrovolníků. Tisíce dalších bojeschopných mužů odešly ve stejné době „legálně“ v rámci nacistického plánu tzv. nucené emigrace Židů z protektorátu. Ti se většinou dostali na Blízký východ, kde později mnozí z nich vstoupili do tamní československé jednotky.²¹

Československému odboji pomohla též skutečnost, že v této době existovala v Londýně československá vojenská zpravodajská skupina. Ta se jménem majora Josefa Bártíka dohodla s polským hlavním štábem na spolupráci.²² Ještě v květnu však náčelník polského hlavního štábu generál Waclaw Stachiewicz sice souhlasil, ale požadoval, aby počet čs. vojáků, překračujících polské hranice, nepřesahoval 300 osob měsíčně.²³ Tento postoj nakonec Poláci opustili. Odměnou za poskytnutí informací o německých ozbrojených silách byla dohodnuta organizační a materiální podpora československému odboji. Oba dva orgány, tedy vyslanectví i vojenské zpravodajství, byly současně orgány, které podporovaly a uznávaly Edvarda Beneše jako hlavu tvořícího se vedení československého odboje.²⁴

Pod tlakem nebezpečí německé agrese polská vláda nakonec souhlasila s výstavbou československých jednotek v Polsku. Proto odjelo do Francie jen 1 212 československých vojáků (z nich 477 letců), v Polsku zůstalo cca tisíc mužů, z nich 190 letců. Ti se později stali základem československého odboje na východě. Původně bylo plánováno dokonce vybudování brigády.²⁵

Důležitými daty z pohledu formování československého odboje v Polsku jsou 30. duben 1939, kdy byla založena zahraniční vojenská skupina československá a následně také 3. květen 1939, kdy příslušníci této vojenské skupiny složili přísahu. Oficiálně byl velitelem československých jednotek gen. Lev Prchala, tím že byl hodnostně nejvyšším.²⁶ Byl ale u polského velitelství, přímo vojákům velel pplk. Ludvík Svoboda. Jedním z těch, kterým se po působení v Polsku a v SSSR nakonec podařilo přejít i na Západ, byl velitel druhého transportu čs. vojáků ze SSSR do Francie štábní kapitán generálního štábu Jan Krček.²⁷

²¹ EMMERT, F.: c. d., s. 22.

²² V květnu 1939 se uskutečnilo jednání s polským hlavním štábem o navázání československo-polské zpravodajské spolupráce, během něhož čs. strana vystoupila s požadavkem, aby uprchlíkům, hlásícím se do československého vojska v zahraničí, byl přechod hranic usnadněn. Více viz FRIEDL, J.: c. d., s. 52.

²³ GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: c. d., s. 78.

²⁴ PAVLICA, T.: c. d., s. 2.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Podrobněji TOMASZEWSKI, J.: *Czechosłowacja*. Varšava 1997, s. 123–124.

²⁷ Jan Krček se v roce 1918 dobrovolně přihlásil do služeb československé armády a účastnil se jak sedmidenní války s Polskem na Těšínsku, tak bojů s Maďary na Slovensku, za což byl vyznamenán. Posléze nastoupil do důstojnického kurzu v Hranicích, po několika letech úspěšně absolvoval i Vysokou školu válečnou v Praze a stal se z něj zpravodajský důstojník a od srpna 1937 i přednosta 2. oddělení velitelství I. sboru. Po Mnichovu v listopadu 1938 byl poslán na Podkarpatskou Rus jako přednosta Předsumuté agenturní ústředny. V srpnu 1939 odešel do Polska a po polské porážce se s Legionem Čechů a Slováků vzdal Sovětům. V dubnu 1940 bylo umožněno Krčkovu a skupině, které velel, odplout do Francie. Jan Krček se aktivně účastnil bojového vystoupení čs. divize na frontě (obdržel vysoké vyznamenání), po kapitulaci Francie odplul s ostatními evakuovanými do Velké Británie. Mezi mužstvem Krčkovy třetí rotý byli i později nejznámější vojáci čs. zahraniční armády, rotmistři pěchoty Jozef Gabčík a Jan

Do konce srpna roku 1939 prošlo československým konzulátem v Krakově na 10 000 protektorátních uprchlíků, z nichž bylo skoro 3 900 evidováno jako vojenští dobrovolníci. Později vytvořili základ všech československých zahraničních jednotek: ve Francii, na Středním východě, ve Velké Británii i v Sovětském svazu. Finanční náklady na přepravu byly hrazeny z peněz uložených v zahraničních bankách před odstoupením Sudet Německu pro očekávané válečné potřeby československé zpravodajské služby. Další možností, jak se zapojit do boje za obnovu Československa, byl vstup do francouzského anebo polského vojska. 20. května 1939 francouzská vláda sdělila, že je ochotna přijmout československé dobrovolníky do Cizinecké legie.²⁸

Obdobnou nabídku předložila i polská vláda, totiž vstup pilotů a technických specialistů do leteckých jednotek. Specialisté, kterých měli Poláci málo, byli přijímáni jako tzv. „oficerowie kontraktowi“. Všichni přepravovaní do Francie museli podepsat pětiletý závazek služby ve francouzské Cizinecké legii s příslibem, že v případě války bude jejich závazek zrušen, aby mohli vstoupit do československé zahraniční armády. Službu v Cizinecké legii pak nastoupilo ve skutečnosti pouze asi 600 osob.²⁹

Jedním z celkem 93 československých mužů, kteří se rozhodli vstoupit do polského letectva, byl i Josef František – pozdější nejspěšnější nebritský letec bitvy o Británii s celkem 17 jistými sestřely (i v Británii ovšem působil u polské perutě). Došlo k tomu 29. července 1939. I on původně měl zamířit rovnou do Francie, ale nakonec se ještě s 12 dalšími rozhodl těsně před odjezdem z přístavu Gdyně, že využije polské nabídky. Následně si vybral u letectva pozici stíhače, která mu přinesla slávu, ale také se mu nakonec stala v roce 1940 osudnou a spolu s ostatními byl umístěn na základně v Dęblině asi 90 km jihovýchodně od Varšavy.³⁰

V létě roku 1939 si polský generální štáb již naplno uvědomil, že by mohli být českoslovenští vojáci v blízkosti válce s Německem užiteční, uvolnil pro ně vojenský tábor v Malých Bronowicích u Krakova a nabídl letcům a některým specialistům pozemního vojska možnost vstoupit do polské armády. Zřízení tábora v Malých Bronowicích nastal v životě vojenské skupiny částečný obrat k lepšímu. Vojáci sice ještě neměli stejnokroje ani zbraně, ale jejich každodenní život se již odvíjel podle kasárenských zvyklostí včetně nástupů a střídání stráží u vchodu. Denní zaměstnání navíc zahrnovalo úklid a úpravu ubikací, prvky pořadového i bojového výcviku, odborné přednášky a polní tělocvik. Přesto středisko v Malých Bronowicích stále ještě neposkytovalo utěšený pohled. Kromě materiálních nedostatků byla patrná i nižší disciplína, která pramenila z toho, že vojáci postrádali perspektivu cílů zahraniční mise.³¹

Ve vzpomínkách železničáře a záložního poddůstojníka Leopolda Horáka, který byl jedním z těch, kteří se také nedokázali smířit s okupací a odešel do Polska přes Bohumín, jsou Bronowice popsány jako prostor do čtverce mezi topoly a kaštany se starými baráky. Postupně se ale vše dařilo vojákům upravovat k lepšímu. Postupně se dařilo postupovat i ve výcviku i když někdy

Kubiš. Později měl možnost je také doporučit na provedení útoku na R. Heydricha. Posléze pomáhal organizovat obranné zpravodajství. V červnu 1945 se po válce poprvé vrátil do vlasti. Po únoru 1948 byl sledován, v roce 1950 vyhozen z armády a posléze i odsouzen ve vykonstruovaném procesu. Detailně viz KREISINGER, P.: *Plukovník generálního štábu Jan Krček (1901–1961): dlouhá cesta účastníka zahraničního odboje (velitele Gabčíka a Kubiše) k rehabilitaci*. Historie a vojenství 66, 2017, č. 4, s. 70–83.

²⁸ SVOBODA, G.: *1. československá divize ve Francii (1939–1940)*. Praha 2010, s. 7.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ RAJLICH, J.: c. d., s. 80–83.

³¹ ČEJKA, E.: c. d., s. 95–96.

docházelo i ke komickým situacím, kdy hlídky na strážích měly místo pušek jen velké klacky na ramenu. Horák i tak popisuje, že nadšení bojovat za Československo bylo přes veškeré obtíže silné a vojáky neopouštělo.³²

Koncem srpna bylo v čs. vojenském táboře asi 900 československých vojenských dobrovolníků, kteří však neměli ani vojenskou výstroj, ani výzbroj. Polský generální štáb rozhodl přesunout je k vyzbrojení, zorganizování, vyzbrojení a vycvičení do výcvikového tábora v Lešné u Baranowiczů při severovýchodních hranicích tehdejšího Polska (dnes je toto místo na území Běloruska jihozápadně od Minsku).³³

30. srpna nastoupilo 630 mužů pod velením pplk. Ludvíka Svobody přesun po železnici směrem na severovýchod a 189 jich zůstalo zatím v Malých Bronowicích. Byli to letci, dělostřelci a ženisté, kteří měli být převzati polskou armádou, a malý zpětný oddíl, který měl odevzdat tábor a přijmout případné další protektorátní uprchlíky. Skupině velitel kapitán četnictva František Divoký. 1. září 1939 vpadla německá vojska do Polska a téhož dne (až 3. září byl ovšem publikován v novinách) také vydal polský prezident Ignac Mościcki dekret³⁴ o zřízení legionu Čechů a Slováků (taktéž se často užíval název česká a slovenská legie či legion) v Polsku.³⁵ V názvu legionu, kde byly zmíněny obě národnosti, hrálo roli i dle slov gen. Stachiewiczze, že politický poměr Poláků byl pochopitelně jiný k okupovaným českým zemím a k nově vzniklému Slovenskému státu, přičemž budoucí právní poměr mezi Čechy a Slováky měl být po válce závislý pouze od vzájemné dohody obou národů mezi sebou.³⁶

Organizace jednotky legionu Čechů a Slováků se skládala z velitelství, dále obsahovala pěší prapor o dvou rotách, dělostřelecký oddíl o dvou bateriích a náhradní oddíl. Do podřízenosti této jednotky spadali také českoslovenští letci, kteří byli zařazeni do letecké perute celkem o třech letkách. Organizačně se legion nacházel na stupni brigády, byť množství mužů i počet podřízených jednotek tomu jednoznačně neodpovídal.³⁷

Čechoslováci ve válce

Vypuknutí války 1. září 1939 napomohlo všestranným československým odbojovým aktivitám, které začaly být demokratickými státy v daleko otevřenější míře akceptovány, i když plné uznání pojetí obnovení předmnichovského Československa v intencích prezidenta Beneše nenašlo bezprostředně plného pochopení ani na domácí půdě, ani v řadách jeho politických oponentů, pobývajících rovněž v zahraničí, ani u vlády Francie a Velké Británie.³⁸

³² KOLÁŘ, O. – POLÁKOVÁ, K.: *Odchody a návraty: vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska*. In: Kolář, O. – Poláková, K. (eds.): *Osobnosti Slezska, Svazek II*. Opava 2018, s. 42–43.

³³ ŘEPA, T.: *Československý vojenský odboj na Západě během druhé světové války – studijní text/studijní pomůcka*. Brno 2019, s. 14.

³⁴ VHA, f. Polský legion 1939–1941, Deník Polského legionu 15. 3. – 17. 9. 1939, inv. č. 1, sign. (1/1), sv. 1, kart. 1, s. 63–64; znění dekretu dále k dispozici viz <http://www.dws-xip.pl/wojna/walka/dekret.pdf>

³⁵ SVOBODA, G.: c. d., s. 9.

³⁶ FRIEDL, J.: c. d., s. 97.

³⁷ SVOBODA, G.: c. d., s. 9–10.

³⁸ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z. – HOFMAN, P.: *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945: sborník studií: příspěvky účastníků z mezinárodní konference uskutečněné dne 5. prosince 2006 v Praze*. In: Zudová-Lešková, Z. – Hofman, P. (eds.): *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*. Praha 2008, s. 22.

Na ranním nástupu 1. září 1939 se obě skupiny legionu dozvěděly, že německý wehrmacht před několika hodinami vpadl do Polska. O dva dny později Velká Británie a Francie vyhlásily Německu válku. Druhá světová válka začala. Československé dobrovolníky zpráva nadchla. Doufali, že západní mocnosti otevřenou západní frontu na Rýně a společně s Polskem Německo porazí. Avšak po německém průlomů polskými obrannými liniemi na jihu země bylo již za několik dní zřejmé, že Polsko stojí před totální vojenskou porážkou. V pomoc vojensky nečinného západu nemohlo doufat. Přesto polská armáda nadále statečně vzdorovala přesile. Tváří v tvář vojensky beznadějně situaci neklesali na mysli ani Čechoslováci.³⁹

Rychle postupující německá vojska však neumožnila vytvořit z legionu Čechů a Slováků jednotku schopnou bojového nasazení, přičemž situace na frontách se den ode dne bortila. Vzniklo nebezpečí, že Němci proniknou až k Lešné. Polské velení vydalo 11. září 1939 rozkaz k evakuaci tábora. Už půl hodiny před půlnocí vyjel transport směrem na jih, k Rovnu a Lvovu. S vojáky cestovalo i mnoho civilistů, převážně zaměstnaných na čs. zastupitelských úřadech. Po zjištění, že německé tanky se blíží ke Lvovu, transport však na železniční křižovatce Krásno odbočil na Tarnopol. Cesta vlakem skončila 13. září před Tarnopolem. Nádraží i město byly v plamenech a otrásaly se po detonacích leteckých bomb. Souprava musela couvnout do nedaleké stanice Velký Hluboček (dnes součást Ukrajiny).⁴⁰

Velký Hluboček se dne 15. září 1939 stal cílem útoku letectva, jehož operace si vyžádaly i první ztráty na životech; spekuluje se přitom, že nasazené letecké síly patřily ke Slovenskému státu. Vojáci opustili vagóny a přechodně se ubytovali v městečku. Situace byla krajně tíživá a napjatá. Pplk. Svoboda dostal rozkaz od tarnopolského sboru, aby k posílení protiletadlové obrany města vyslal své muže. Tento akt byl vůbec prvním bojovým nasazením československých jednotek ve druhé světové válce. Již tento střet si vyžádal oběti, jednou z prvních obětí a celkově druhým padlým vojákem (po Františku Leskotovi) druhé světové války na československé straně byl četař aspirant Vítězslav Grünbaum, který byl zasažen střepinou granátu do břicha při bombardování a cestou do tarnopolské nemocnice tomuto zranění podlehl.⁴¹

Ve vzpomínkách Leopolda Horáka jsou zachyceny i další události po smrti četaře aspiranta Grünbauma, kdy popisuje náladu v jednotce. Původní úkol byl dle jeho vyprávění přejít do země, která je ve válečném stavu s Německem, a tam se zúčastnit bojů již od začátku. Vojáci chtěli stůj, co stůj již bojovat, nechtěli dopadnout jako v Polsku a čekat na vystrojení a vyzbrojení. Stále se jen slibovalo, že přijde čas, kdy se vojáci střetnou s nepřítelem. Nakonec se skupina, ve které byl i Leopold Horák, dala na pochod směrem na Zborov.⁴²

Čs. vojenská skupina a její velitel byli v dané chvíli postaveni před řešení životně důležitých otázek, především jak předejít hrozícímu německému zajištění. Úniková cesta vedla jen dvěma směry, buď do Rumunska, anebo do Sovětského svazu; jiná možnost neexistovala. Hlavní roli tu hrál faktor času, tedy: na kterou hranici, rumunskou anebo sovětskou, lze dospět nejrychleji. Nezanedbatelná byla i otázka, ve které zemi naleznou naši vojáci lepší podmínky pro čs. zahraniční akci. Obě země sice patřily k bývalým spojencům ČSR a zůstaly zatím mimo válečný konflikt, ale Moskvu spojoval s hitlerovským Německem srpnový pakt o neútočení a Bukurešť se stále jednostranněji orientovala na Berlín.⁴³

³⁹ EMMERT, F.: c. d., s. 30.

⁴⁰ ČEJKA, E.: c. d., s. 105.

⁴¹ Tamtéž, s. 106.

⁴² KOLÁŘ, O. – POLÁKOVÁ, K.: c. d., s. 45.

⁴³ ČEJKA, E.: c. d., s. 105–106.

Osudovým dnem pro Polsko se stalo po německém útoku i 17. září 1939, kdy zahájila Rudá armáda svoji ofenzívu proti Polsku z východu. Polsko by válku prohrálo i tak, ale tento scénář vše ještě urychlil. Tyto události a očekávané zhroucení polské obrany se nemohly nedotknout činnosti jednotky, které velel pplk. Svoboda. 18. září 1939 se po zvážení všech alternativ rozhodli vojáci k přesunu od Velkého Hlubočku směrem k útočícím Sovětům a téhož dne byla jednotka v prostoru obce Horodyszczce zajata a její členové Sověty internováni.⁴⁴

Zbýlá část legionu Čechů a Slováků (189 mužů), která zůstala v Malých Bronowicích, jejichž velitelem byl kapitán četnictva František Divoký, zahájila 4. září 1939 postup do Lešné s cílem spojit obě části legionu do jednoho tělesa. V Lublinu však zastihl jednotku nálet, který transport zbrzdil a vyžádal si i oběti. Divokého jednotka se s druhou početnější částí legionu i přes shodný postup obdobně jižním směrem již neshledala. Nakonec padlo rozhodnutí raději překročit hranice Polska, což se 19. září 1939 také stalo a muži z této části legionu se dostali se do rumunské internace.⁴⁵

Válka v Polsku se dotkla i jednotek, které později sehrály v československém západním odboji velmi významnou roli – pilotů. Polská vláda, jak již bylo zmíněno, po úvodním váhání umožnila nábor československých pilotů do polské armády. Pro polské letectvo se jednalo o vítanou pomoc i proto, že se rozšiřování stavu letectva o cizince týkalo zkušených pilotů, což také řada z nich dokázala. K 31. srpnu 1939 bylo do polského letectva přijato celkem 93 osob. S ohledem na jejich přijetí existoval i plán postupné výstavby československé letecké jednotky. Ten se však již nestihl realizovat kvůli negativnímu vývoji na frontě a rychlému spádu událostí.⁴⁶

Vůbec prvními československými padlými v druhé světové válce byli tři letci, kteří zahynuli při bombardování letiště v Dęblině již 2. září 1939. Letiště bylo při bombardování prakticky zničeno. Drtivý úder Luftwaffe následoval hned po rozplynutí ranních mlh. Pumovým zásahům neušly hangáry, sklady, učebny, ubytovny, kasino i vzletová dráha. Mnoho letounů bylo zničeno na letištní ploše i v hangárech. Na mnoha místech zuřily požáry, které se šířily i do okolních vsí. Nejbolestnější byly ztráty na životech. Zahynulo celkem 18 a těžce zraněno bylo 28 osob. Při výbuchu bomby společně zahynuly npor. pěch. Štěpán Kůrka (letounový pozorovatel pěchoty), por. let. Zdeněk Rous (letecký pozorovatel) a por. let. Ondrej Šándor (pilot dvoumístného letounu) – dva Češi a jeden Slovák.⁴⁷

Dnem 4. září 1939 byla na letišti Góra Pulawska nedaleko od Lublinu zformována československá průzkumná eskadra, které velel kapitán Bohumil Liška. Tato jednotka měla k dispozici 25 pilotů, kteří využívali stroje typu Potez-25 a hornoplošník RWD-8. Tato průzkumná eskadra byla svojí aktivní činností přínosem čím dál víc podlomené polské armádě. Působení jednotky se uzavírá 17. září 1939, kdy byla celá zajata sovětským vojskem již první den jeho vpádu z východu.⁴⁸

Zbýlá část československých pilotů byla zařazena do průzkumného pluku pod velením poručíka Zbigniewa Osuchowského. Ve dnech 18. až 22. září 1939 uskutečnili piloti několik průzkumných letů na neozbrojených letounech typu RWD-8 a PWS-26. Účastnil se jich i již zmiňovaný Josef František. Ve středu 20. září byl sestřelen, ale nouzově přistál a byl obětavě zachráněn

⁴⁴ ŘEPA, T.: c. d., s. 17.

⁴⁵ ČEJKA, E.: c. d., s. 108–109.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ RAJLICH, J.: c. d., s. 94.

⁴⁸ ČEJKA, E.: c. d., s. 108–109.

polskými piloty jiného letounu, kteří pod nepřátelskou palbou přistáli opodál. Jedinou bojovou akcí této letecké kampaně československých pilotů bylo napadení shromaždiště německých vojsk ve městě Kamionka Strumiłowa za pomoci ručních granátů shazovaných z letounů. Dne 22. září 1939 odletěla část pluku do Rumunska, kde byla obdobně jako část pěších jednotek internována.⁴⁹

Zahraniční vojenská skupina československá a legion Čechů a Slováků byly vůbec prvními vojenskými jednotkami československého odboje, šlo o jakousi předzvěst dalšího formování organizovaného zahraničního odporu a boje za obnovu československé státnosti – ať už tomu bylo na západě či na východě. Přestože členové těchto jednotek do bojů kvůli překotnému německému postupu zasáhnout nestihli, jejich význam je pro následný vývoj československého vojenského odboje velmi důležitý. Právě zde byly totiž položeny základy odporu, které byly dále úspěšně rozvíjeny. Příslušníci zahraniční vojenské skupiny československé, respektive legionu Čechů a Slováků (včetně pilotů v polském vojsku) následně ve svém boji pokračovali, část jako součást východní větve odboje v Sovětském svazu a část jako součást západního odboje ve Francii, Spojeném království a na Předním východě. Nešlo však jen o samotné angažmá těchto jednotek – důležitá byla i symbolická rovina, tedy že existuje skupina lidí, která se odhodlaně staví proti Hitlerovi a jeho expanzi, které Československo padlo za obětí pouhých několik měsíců zpět. V Polsku došlo i k prvním bojovým ztrátám, byť ne nějak významným – šlo o dva vojáky pěšího vojska a čtyři piloty.⁵⁰ Kromě tří již zmíněných byl oním čtvrtým padlým pilotem čet. asp. Václav Pěšička (letecký pozorovatel), který byl omylem 8. září 1939 zastřelen polskými četníky.⁵¹

Pokud bychom měli zmínit alespoň stručně dramatické osudy těchto dvou vojáků pěšího vojska, jednalo se o Františka Leskotu, který se narodil 20. května 1913 v Chodově-Litochlebech v rodině soukromého úředníka jako prostřední ze tří synů. Po skončení školní docházky se v letech 1928–1931 vyučil obchodním příručím. Absolvoval přitom také živnostenskou pokračovací školu. Až do nástupu na vojnu pracoval v koloniálu. František Leskota byl svobodný a hlásil se k československému národu. 1. října 1934 narukoval ke 12. rotě pražského Pěšího pluku 5 „T. G. Masaryka“. Po ukončení základního výcviku byl odeslán do plukovní poddůstojnické školy, kterou absolvoval se zpožděním způsobeným nemocí v dubnu 1936 a to s velmi dobrým prospěchem. Svými nadřízenými byl hodnocen jako velmi schopný: „*Pořádný, přímý, spolehlivý, rázný, nadaný. Velmi bystrý, energický, jistý, nebojácny.*“ Do civilu odešel v září 1936.⁵²

Posléze sloužil u četnictva v Bratislavě, a to téměř až do rozpadu zbytku republiky v březnu 1939. Jeho chování ve službě a profesní způsobilost byla nadřízenými v té době hodnocena také veskrze pozitivně. V srpnu 1939 si vyžádal mimořádnou dovolenou z „nutných rodinných důvodů“. Rodině se naposledy ozval 17. srpna 1939 z Frýdlantu nad Ostravicí. Druhý den se mu podařilo překročit hranice do Polska. Šťastně se dostal do Krakova, kde vstoupil do tvořící se československé jednotky, dislokované v Malých Bronowicích. Poté, co hlavní část jednotky odjela koncem srpna do nového tábora v Lešné ve východním Polsku, zůstal v oddílu kpt. četnictva Františka Divokého v Bronowicích. Zařazen byl zřejmě u formujícího se polního četnictva. Během ústupu na východ, který začal 5. září 1939, jej v Lublinu o čtyři dny později dostihl jeho osud – podle svědectví poručíka Bohumila Zelenky byl při náletu zasypán hroučícím se domem.⁵³

⁴⁹ VÁŇA, J. – RAIL, J.: c. d., s. 87.

⁵⁰ PLACHÝ, J. – PEJČOCH, I.: c. d., s. 5.

⁵¹ VÁŇA, J. – RAIL, J.: c. d., s. 11.

⁵² PLACHÝ, J.: *Smrt Františka Leskoty*. Střelecká revue 10, 2011, s. 78–79.

⁵³ PLACHÝ, J. – PEJČOCH, I.: c. d., s. 13.

Druhou obětí v pěším vojsku byl JUDr. Siegfried (Vítězslav) Grünbaum, který se narodil 21. ledna 1913 ve Szczakowě v tehdejší Haliči. Ironií osudu zůstává, že se hlásil k německé národnosti a židovskému vyznání. Vyznačoval se vyšším vzděláním, než měla většina účastníků západního odboje. Na Právnické fakultě Německé university v Praze v roce 1936 získal titul doktora práv JUDr. Posléze nastoupil základní vojenskou službu u 11. rotý Pěšího pluku 37 v Levoči. Působil i jako instruktor v plukovní poddůstojnické škole. 16. prosince 1938 byl propuštěn do civilu. Až do svého odchodu do zahraničí pak žil v Moravské Ostravě. Po okupaci se mu podařilo uprchnout do Polska, kde vstoupil do řad formující se čs. zahraniční armády. Při ústupu Československého legionu byl 15. září 1939 během útoku německých letadel na nádraží v obci Velký Hluboček, asi osm kilometrů severozápadně od Tarnopolu, pověřen vedením protiletadlové obrany. Zatímco vojáci, kteří měli střílet z protiletadlových kulometů, údajně uprchli, četař aspirant Grünbaum nastoupil na jejich místo a sám zahájil palbu proti německým útočnickům. Krátce nato jej však zasáhla střepina bomby do břicha. Těžce zraněný byl odvezen do nemocnice v Tarnopolu, kde ještě téhož dne svým zraněním podlehl. V roce 1942 byl „in memoriam“ jmenován do hodnosti podporučíka pěchoty v záloze a byl mu udělen Československý válečný kříž 1939.⁵⁴

Závěrem

Tato studie shrnuje základní milníky úvodu československého zahraničního odboje v Polsku a připomíná osudy některých jednotlivců, zejména těch, kteří v boji za vlast položili život. Zároveň přibližuje pohnutky, které vedly mnoho mladých mužů k odchodu z vlasti, z prostředí, kde sice nebyli pod protektorátní okupační správou svobodní, ale mohli válku přečkat v relativním bezpečí. Pro nemálo z nich mělo rozhodnutí bojovat za obnovu československé státnosti fatální následky. Od těchto událostí uběhlo již více než 80 let, přesto je úkolem dalších generací si takové hrdinství připomínat a předávat tento odkaz a tradici boje za svobodu dál a nenechat ji zapadat prachem času.

Mgr. Bc. Tomáš Řepa, Ph.D.
Katedra teorie vojenství
Fakulta vojenského leadershipu
Univerzita obrany v Brně
Kounicova 65
662 10 Brno
Česká republika
e-mail: tomrepa@seznam.cz

⁵⁴ Tamtéž, s. 14.